

ШОС утратила сенс

Побоюючись конкуренції з Китаєм, Росія заблокувала ініціативи, які могли перетворити ШОС на ефективну регіональну організацію

Черговий саміт Шанхайської організації співробітництва (ШОС), що пройшов минулого тижня в Казахстані, як зазвичай, привернув до себе багато міжнародної уваги. Усі стежать за ШОС, тому що кожен намагається побачити в ній те, чого побоюється. Хтось боїться, що Росія і Китай створюють на базі ШОС свій аналог НАТО, інші йдуть ще далі і приписують ШОС здатність стати основою нового світового порядку з новими лідерами і без демократичних принципів.

Однак якщо подивитися на успіхи організації з часів її першого розширення 2001 року, то пред'явити ШОС особливо нічого. Хіба що розширення на все нові країни і відсутність гучних скандалів. Кожна країна, що входить до ШОС, використовує її лише для просування власних зовнішньополітичних пріоритетів. Це шкодить практичній ефективності організації, зате додає грізності її міжнародній репутації.

Згідно з хартією ШОС, цілі в організації, якщо стисло, такі: зміцнення дружби між країнами-учасниками, розвиток багатопрофільного співробітництва, протидія трьом силам зла (тероризму, сепаратизму та екстремізму), сприяння забезпеченню прав і основних свобод людини відповідно до національного законодавства країн-учасниць тощо.

Як неважко помітити, цей офіційний документ не додає ясності в питання про те, навіщо потрібна ШОС. Що дозволяє різним країнам намагатися використовувати організацію для своїх цілей.

Наприклад, Росія щоразу сподівається домогтися від ШОС співчуття у своїх зовнішньополітичних авантюрах. У 2008 році тодішній президент Дмитро Медведєв порушував питання незалежності Південної Осетії, у 2014-му на порядку денному з боку Росії було питання визнання Криму, а у 2022-му Москва хотіла

домогтися єдиної позиції країн ШОС на голосуваннях ООН щодо війни в Україні.

Схожим чином Китай намагається нав'язати решті використання своїх ідеологічних конструкцій на кшталт «спільноти єдиної долі». Казахстан наполягає, що треба розвивати транзит тощо.

На щорічних самітах лідери країн роблять величезну кількість заяв і виступають із купою пропозицій, які розходяться цитатами по новинних виданнях, але практично ніколи не трансформуються в реальність. Інститути всередині ШОС існують і навіть виглядають досить переконливо, але в реальності це лише чергові прошарки бюрократії, що займаються по суті івент-менеджментом.

Скажімо, Ділова рада ШОС представляється як «об'єднання найавторитетніших представників бізнес-спільнот держав – членів ШОС». Але за майже 20 років роботи рада не може похвалитися жодним яскравим прикладом співпраці між бізнесами країн ШОС, який би виник за її посередництва. Усе зводиться лише до проведення заходів.

Інший приклад оболонки від інституту – це Міжбанківське об'єднання ШОС, яке не займається нічим, крім проведення семінарів «на актуальні банківсько-фінансові теми».

Здається, що якщо і є робочий інструмент всередині ШОС, то це має бути Регіональна антитерористична структура (РАТС) з офісом у Ташкенті. І справді, вона регулярно допомагає країнам ШОС проводити спільні військові навчання в різних складах. Але в іншому – нічого помітного. Про РАТС не чути, коли в тій чи іншій країні ШОС відбувається теракт, а на сайті можна знайти лише пресрелізи зі співчуттями.

Хоча ШОС далеко не завжди була такою марною. Коли організацію тільки створювали у вигляді «Шанхайської п'ятірки» 1996 року, вона успішно впоралася з розв'язанням територіальних питань між Китаєм і країнами колишнього СРСР, що межують із ним. Далі замість розпуску виникла надія трансформувати її в регіональну структуру для налагодження співпраці між Китаєм і Росією на пострадянському просторі. Але тут Пекін і Москва вже не змогли домовитися.

Думки розШОСлися

У 2000-х ШОС стала першою організацією на пострадянському просторі, де велику вагу мала не тільки Росія (у неї на той момент уже були СНД і ОДКБ), а й Китай. Додаткову важливість китайській ролі в організації надавав той факт, що вона має назву, пов'язану з КНР, а її штаб-квартира розташовується в Пекіні.

Спочатку Пекін намагався перетворити ШОС на робочу структуру, щоб через неї реалізовувати свої амбіції в Центральній Азії – здебільшого в питаннях безпеки та економіки. У сфері безпеки дійсно вдалося домогтися проведення регулярних спільних навчань країн-учасниць, а також налагодити контакт між високопоставленими чиновниками оборонних і силових відомств.

Також результатом роботи ШОС можна назвати видавлювання військових баз країн НАТО з Центральної Азії. Головними причинами відходу США були внутрішні проблеми в Узбекистані та Киргизстані, але й скоординована політика Росії та Китаю відіграла свою роль.

А ось в економіці такого самого рівня взаємодії домогтися не вдалося. Росія наполегливо блокувала дві головні ідеї Китаю: створення банку розвитку і зони вільної торгівлі. У результаті Пекін втратив інтерес до розвитку ШОС і почав діяти самостійно. Відтоді економічне співробітництво Центральної Азії з Китаєм відбувається в рамках ініціативи «Поясу і шляху», двосторонніх угод і – віднедавна – шестистороннього формату «Китай плюс Центральна Азія», в якому немає Росії.

У сфері безпеки Пекін також став діяти в обхід ШОС (і, відповідно, Росії), постачаючи більше озброєння до країн Центральної Азії, проводячи з ними двосторонні військові навчання (2019 року китайська озброєна міліція провела навчання з кожною з п'яти країн регіону), а також за допомогою прямої присутності (китайські бази народної озброєної міліції розташовані, зокрема, на таджицько-афганському кордоні).

У результаті до моменту, коли Росія почала просувати розширення ШОС, Китай уже не дорожив цією організацією настільки, щоб боротися за її ефективність. З 2017 року до ШОС вступили Індія і Пакистан, у 2022-му – Іран, а на нинішньому саміті в Астані до ШОС вступила Білорусь. Зрозуміло, що такий строкатий набір країн-учасниць робить будь-які починання важкореалізованими.

Біля розбитого корита

Сьогодні ШОС, що сильно розрослася, перетворилася на клуб для лідерів країн, яким більш-менш комфортно один з одним спілкуватися. А ось якось змінювати реальність – уже навряд чи, хоч би як країни-учасниці хотіли переконати світ у зворотному.

Найближчим часом ШОС може ще більше розширитися. Чому б не вступити, якщо участь не накладає жодних додаткових зобов'язань. Країни, які вже вступили, продовжать використовувати ШОС у своїх вузьких цілях. Наприклад, для держав Центральної Азії важлива можливість налагоджувати контакти з високопоставленими чиновниками держав, що входять до ШОС.

Китай використовує ШОС для просування своєї дискурсивної сили, що видно зі спільних документів, які ухвалюються організацією. У них прослизують терміни, що сягають корінням у документи китайської Компартії на кшталт спільноти єдиної долі.

Росія теж намагається просувати своє ідеологічне бачення нової місії ШОС, але її нинішня ідеологія не збігається із зовнішньополітичними пріоритетами інших країн-учасниць. Аж до того, що перед самітом ШОС у Самарканді 2022 року офіційний Ташкент спеціально спростовував тези російських журналістів про те, що «ШОС – це російська відповідь НАТО».

Загалом же деградація ШОС – черговий приклад того, як безсистемність Росії у зовнішній політиці руйнує російський вплив навіть там, де у Москви після розпаду СРСР була практично монопольна присутність. Побояючись конкуренції з Китаєм, Росія заблокувала ініціативи, які могли перетворити ШОС на ефективну регіональну організацію. Але замість цього Москва вважала за краще опинитися в ситуації, коли вкорінення китайського впливу в Центральній Азії все одно відбулося, а в неї в руках залишилася оболонка від інституту, який може лише проводити зустрічі і генерувати заголовки, що тішать самолюбство.

Ця стаття вперше вийшла на сайті Берлінського центру Карнегі і публікується з дозволу правовласника

Темур Умаров

Темур Умаров (Temur Umarov) - науковий співробітник Берлінського центру Карнегі з вивчення Росії та Євразії. Його дослідницькі інтереси зосереджені на внутрішній і зовнішній політиці держав Центральної Азії, а також відносинах Китаю з Росією і з країнами колишнього СРСР.

